

ГЛАВА 80 РЯТУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ТА ЖИТТЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, МАЙНА ФІЗИЧНОЇ АБО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Стаття 1161. Зобов'язання, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи

1. Шкода, завдана особі, яка без відповідних повноважень рятувала здоров'я та життя фізичної особи від реальної загрози для неї, відшкодовується державою у повному обсязі.

Зобов'язання, які виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичних осіб, майна фізичної або юридичної особи, є частковою новелою нового Цивільного кодексу України.

Глава 41 ЦК 1963 р. містила норми, присвячені відшкодуванню шкоди, що виникла внаслідок рятування соціалістичного майна, тією організацією, майно якої рятував потерпілий. Проте відшкодування шкоди, зазваної при рятуванні життя та здоров'я фізичних осіб, а також майна, що належить таким особам, цивільним законодавством не передбачалося. У зв'язку з цим у працях вітчизняних (С.Н. Ландкоф, Г.К. Матвеев, П.Р.Ставицький, Є.О.Харитонов та ін.) та російських (О.С.Йоффе, О.О. Красавчиков, Л.А. Майданник, Н.Ю. Сергеева, А.О.Собчак, С.В. Полєніна та ін.) науковців зверталася увага на те, що відшкодування зазваної при вчиненні таких дій шкоди можливе лише у порядку аналогії права і пропонувалося врегулювати це питання у законодавстві.

Відображаючи зміни у концепції регулювання цивільних відносин, глава 80 ЦК передбачає тепер дві ситуації: 1) рятування здоров'я та життя фізичної особи; 2) рятування майна фізичної або юридичної особи.

Ст. 1161 ЦК передбачає, що шкода, завдана особі, яка без відповідних повноважень рятувала здоров'я та життя фізичної особи від реальної загрози для неї, відшкодовується державою у повному обсязі.

З цієї норми слідує, що внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи виникають зобов'язання, суб'єктами яких є особа, яка вчиняла рятувальні дії (рятувальник -- ним може бути як фізична, так і юридична особа) і держава у особі відповідних державних органів. Змістом цих зобов'язань є право рятувальника на відшкодування зазнаної ним шкоди і обов'язок держави відшкодувати шкоду, зазану рятувальником, у повному обсязі (втрачений заробіток, пошкоджене майно, витрати на лікування тощо).

Умовами виникнення таких зобов'язань, як слідує із змісту коментованої статті, є:

1) наявність реальної (а не уявної, такої, про яку виникло помилкове враження у того, хто здійснював рятувальні дії) загрози для здоров'я та життя фізичної особи. Виникає питання, чи така загроза обов'язково має загрожувати і здоров'ю, і життю фізичної особи, чи має значення і те, що вона загрожувала тільки здоров'ю людини? Хоча у коментованій статті ЦК йдеться про загрозу «здоров'ю та життю» фізичної особи, але виправданим буде вважати, що рятувальними дії будуть визнаватися і тоді, коли небезпека загрожувала здоров'ю людини. В іншому випадку може виникнути проблема оцінки рятувальником ступеня загрози, співставлення ним рівня небезпеки, що загрожує здоров'ю іншої особи та його власному і т.п.;

2) відсутність у рятувальника повноважень (обов'язку) вчиняти рятувальні щодо іншої фізичної особи дії. Отже, лікарі, професійні рятувальники, вогнеборці тощо не визнаються суб'єктами вказаних зобов'язань. Підстави та умови відшкодування зазнаних ними збитків визначаються спеціальними угодами з потерпілими та актами законодавства;

3) спрямованість дій на рятування здоров'я та життя іншої фізичної особи. Якщо рятування виявилось лише побічним результатом діяльності якоїсь особи, то вказані зобов'язання не виникають. Наприклад, якщо особа запобігає загибелі човна, намагаючись врятувати своє життя, і при цьому «попутно» відвертає загрозу життю та здоров'ю інших осіб, то зобов'язання з рятування здоров'я та життя не виникає. Але позитивний результат рятувальних дій щодо інших осіб не є умовою виникнення відповідних зобов'язань. Це слідує з того, що у коментованій статті йдеться про те, що особа «рятувала» (а не саме «врятувала») здоров'я та життя фізичної особи;

4) виникнення у рятувальника шкоди внаслідок вчинення ним рятувальних дій щодо здоров'я та життя фізичної особи. Якщо рятувальні дії мали місце, але рятувальник при

цьому не зазнав шкоди, то зобов'язання не виникають. При цьому слід мати на увазі, що шкода може бути як майнового, так і немайнового характеру.

Стаття 1162. Зобов'язання, що виникають у зв'язку з рятуванням майна іншої особи

1. Шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, яка без відповідних повноважень рятувала від реальної загрози майно іншої особи, яке має істотну цінність, відшкодовується державою в повному обсязі.

2. Шкода, завдана майну особи, яка без відповідних повноважень рятувала від реальної загрози майно іншої особи, яке має істотну цінність, відшкодовується власником (володільцем) цього майна з урахуванням його матеріального становища.

Шкода відшкодовується з урахуванням майнового становища власника (володільця) майна, якому завдана шкода.

Розмір відшкодування шкоди не може перевищувати вартості майна, яке рятувалося.

Глава 41 ЦК 1963 р. передбачала виникнення зобов'язання внаслідок рятування соціалістичного майна. Якщо скоригувати ідеологізовану термінологію і оцінити ці відносини через призму положень Конституції України та Закону про власність, то можна зробити висновок, що йшлося про рятування громадянами майна, що знаходиться у державній або колективній власності.

Умовами виникнення зобов'язань із рятування державного та колективного майна вважалися: наявність реальної загрози такому майну (тобто небезпеки, яка існувала реально, а не лише в уяві потерпілого); вчинення громадянином дій, спрямованих на рятування майна, що є у державній або колективній власності; виникнення у того, хто

рятував державне або колективне майно, шкоди внаслідок вчинених ним рятувальних дій; відсутність у громадянина, який вчиняв рятувальні дії, передбаченого трудовим договором тощо обов'язку діяти таким чином.

Відшкодування шкоди, зазваної громадянином при рятуванні державного або колективного майна, за відсутності спору могло провадитися за рішенням керівного органу організації, майно якої рятував потерпілий. Якщо ж між організацією, якій належало майно, і потерпілим (рятувальником або його утриманцями) виникав спір, то відшкодування провадиться на підставі рішення суду. Розмір та порядок відшкодування визначався на підставі загальних норм про зобов'язання, які виникають внаслідок заподіяння шкоди. Таким чином, глава 41 ЦК 1963 р. містила уніфіковані норми відшкодування шкоди, зазваної при рятуванні майна певного виду (державної та колективної власності).

Натомість коментована стаття ЦК ґрунтується на інших засадах відшкодування шкоди, що виникає внаслідок рятування майна, передбачаючи виникнення фактично не одного, а двох видів зобов'язань такого роду. Критерієм їхнього розмежування слугує характер шкоди, якої зазнав рятувальник: враховується чи постраждав сам рятувальник, чи шкода завдана його майну.

Якщо шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю рятувальника (таким у даному випадку може бути лише фізична особа), який без відповідних повноважень рятував від реальної загрози майно іншої особи, що має істотну цінність, то вона відшкодовується державою в повному обсязі.

Умовами виникнення зобов'язання, суб'єктами якого у даному випадку виступають рятувальник (фізична особа) і держава, є:

1) наявність реальної (а не уявної) загрози для майна іншої особи;

2) відсутність у рятувальника повноважень (обов'язку) вчиняти рятувальні дії щодо майна іншої особи;

3) спрямованість дій на рятування майна іншої особи (див. коментар до ст.1161 ЦК);

4) майно, якому загрожує небезпека, має істотну цінність. Істотність цінності майна може визначатися угодою сторін зобов'язання (рятувальника і відповідного державного органу, через який здійснюється відшкодування), актами законодавства (наприклад, існує спеціальний акт законодавства, що відносить майно до національних надбань, тощо), адміністративними актами (акт органу державної влади або управління про прийняття об'єкта під охорону держави) тощо. Однієї лише переконаності у цінності майна суб'єкта, котрому це майно належало, а також рятувальника, як слідує із змісту ч.1 коментованої статті, недостатньо. У випадку розбіжності у поглядах на істотність цінності майна зацікавленими особами і відповідними органами держави, його оцінка провадиться судом. Відшкодування шкоди, зазваної рятувальником (або відмова у відшкодуванні), державними органами не позбавляє особу, якій належало майно, права на компенсацію шкоди рятувальнику;

5) виникнення у рятувальника шкоди внаслідок вчинення ним рятувальних дій. При цьому юридичне значення має лише шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю рятувальника.

Різновидом зобов'язань, що виникають у зв'язку з рятуванням майна іншої особи, є відшкодування шкоди, завданої майну особи, яка без повноважень (обов'язку) рятувала від реальної загрози майно іншої особи, що має істотну цінність. У цьому випадку зобов'язання виникають між рятувальником (котрим тут може бути як фізична, так і юридична особа) і власником (володільцем) цього майна, котрий мусить відшкодувати шкоди, з урахуванням його матеріального становища.

Як слідує із змісту ч. 2 коментованої статті, вказані зобов'язання виникають за наявності таких умов:

1) існувала реальна загроза шкоди чужому майну;

2) були вчинені дії, спрямовані на його рятування;

- 3) виникнення збитків у потерпілого в результаті його рятувальних дій;
- 4) той, хто відвертав загрозу шкоди, не мав на це спеціальних повноважень (не був зобов'язаний вчиняти такі дії);
- 5) майно, відносно якого вчинялися рятувальні дії, мало істотну цінність (у кожному разі відшкодування шкоди не повинне перевищувати вартості цього майна);
- 6) власник майна має змогу надати відшкодування шкоди тому, хто відвертав загрозу майну.

Шкода відшкодовується з урахуванням майнового становища власника (володільця) майна, якому загрожувала шкода, так і матеріального становища рятувальника, котрий зазнав шкоди при рятуванні.

У кожному разі розмір відшкодування шкоди не може перевищувати вартості майна, щодо якого здійснювалися рятувальні дії. Звісно, йдеться про неприпустимість примусового відшкодування збитків у розмірі, більшому ніж вартість врятованого майна, оскільки особа, якій належало майно, щодо якого виконувалися рятувальні дії, безумовно, має право на свій розсуд додатково винагородити рятувальника.

Таким чином, зобов'язання із рятування чужого майна виникають незалежно від форми власності на це майно. Це можна віднести до безумовно позитивних новел ЦК. Разом з тим, відшкодування збитків тому, хто відвертав загрозу, ставиться у залежність від цінності майна та можливості власника майна надати відшкодування. Очевидно, таке рішення певним чином знижує рівень гарантованості прав того, хто діяв у чужих інтересах.